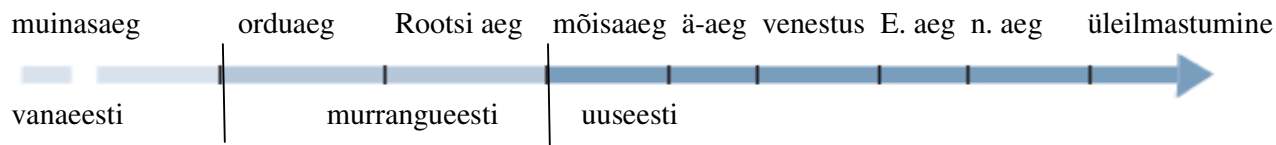


7. EESTI KEELE LUGU

1. Märki ajateljele eesti keele arenguperioodid ja sotsioperioodid ning täida lüngad.

EESTI KEELE SOTSIOPERIOODID



EESTI KEELE ARENGUPERIOODID

Eesti keele kujunemine algas kuni **500** aastat enne meie ajaarvamise algust. Eesti keele arengu esimene periood kestis kuni aastani **1200**, kokku umbes **1700** aastat ja langes ajaliselt kokku **muinasaja** sotsioperioodiga. Sellel perioodil tekkis **õ** häälik ning kujunes välja kaks eesti keele kuju: **lõunaeesti** ja **põhjaeesti keel**. Kõige rohkem keelemuutusi toimus ajavahemikul **1200** kuni **1700**. Seda aega eesti keele arengus nimetatakse **murranguperioodiks** ja see kestis kaks sotsioperioodi: **orduaaja** ja **Rootsi aja**, kokku **500** aastat. Sel perioodil laenas eesti keel üle **1000** sõna **alam-saksa keelest**. Mitmete häälikumuutuste tagajärjel tekkis sel perioodil eesti keele grammatikasse ainuomane nähtus: **vältevaheldus**. Uuseesti keele perioodi alguseks peetakse **täispiibli ilmumist 1739.** aastal. Selle perioodi muutused keeles on olnud **väikesed**. Selle perioodi olulisemad muutused on **kaasaütlev, olev, i-ülivõrre** ja **maks-vorm**. Uuseesti periood on kestnud viimased **kolm** sajandit.

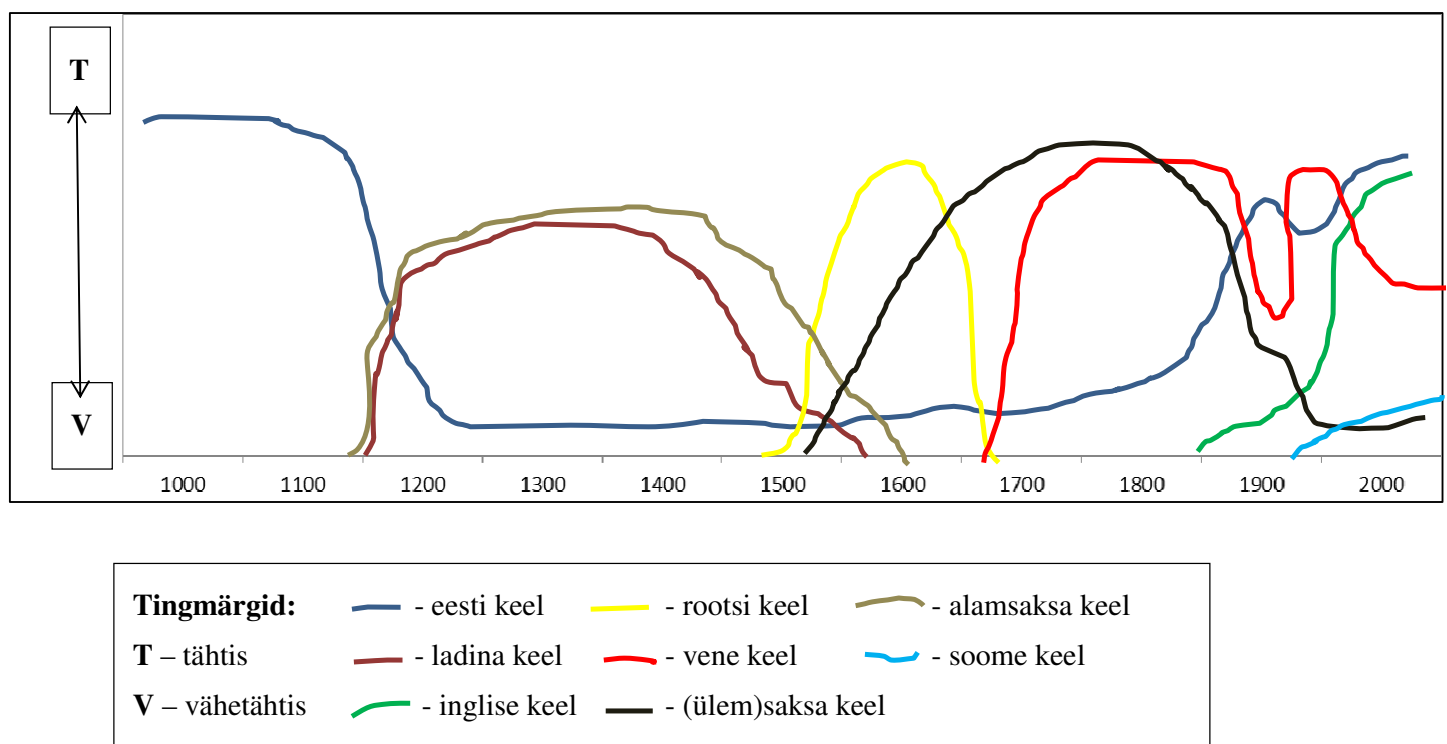
2. Too välja kolm põhjust, miks murranguperioodi eesti keeles toimus palju keelemuutusi.

1. Tihe keelekontakt alamsaksa ja rootsi keelega.
2. Sõdadest ja näljahädadest põhjustatud inimeste ümberpaiknemine.
3. Reformatsioonist tingitud eesti kirjakeele arendamine mitteeestlaste poolt

3. Ava keelemuutusega seotud mõistete sisu ja nimeta näiteid eesti keele ajaloost.

	HÄÄLIKUMUUTUS	ANALOOGIAMUUTUS	GRAMMATIKALI- SEERUMINE
Iseloomustus	Muutus, mille tagajärjel mõni häälik muutub teistsuguseks või kaob hoopis sõnadest	Muutus, mille tagajärjel liiga keeruline reegel lihtsustub mingi lihtsa reegli eeskujul	Muutus, mille tagajärjel iseseisev sõna lüheneb ja muutub käändelõpuks või mõneks muuks tunnuseks.
Näiteid eesti keele ajaloost	<i>n</i> - kadu sõna lõpust, lõpukadu	eitussõna <i>ei</i> kujunemine, vältevahelduse kujunemine	kaasaütleva käände kujunemine

4. Joonista graafik, millel kujutad erinevate keelte tähtsust Eesti territooriumil aastatel 1000 kuni 2012. Kasuta keelte kujutamiseks erinevaid värve, lisa tingmärkide seletus. Kui mõni uus keel muutub tähtsaks siis alusta graafikut nullist ja kui ta kaotab tähtsuse täiesti, siis lõpeta graafik jällegi nullis. Joonista graafik nii, et see kajastaks adekvaatselt ka eri keelte tähtsushierarhiat mingil ajaperioodil.



1. Lõpeta poolik tekst alamsaksa keele kohta.

ALAMSAKSA KEEL

Alamsaksa keelt kõneldi keskajal **Põhja-Saksamaa ja Põhja-Poola** aladel. Eesti- ja Liivimaal oli alamsaksa keel ametlik asjaajamiskeel alates **13.** sajandist kuni 17. sajandini. Eesti keel on laenanud alamsaksa keelest umbes **800** sõna, mis on seotud **kultuuri** valdkonnaga, näiteks sellised sõnad nagu **kool, altar, piibel, mantel, roos**. Alamsaksa keel kaotas oma tähtsuse pärast reformatsiooni.



Alamsaksa keeleala keskajal

1. Lõpeta poolik andmebaas eesti varase kirjakeele tähtsamate allikate kohta.

Autor	Läti Henrik
Pealkiri	Liivimaa kroonika
Ilumisaeg	13. sajand
Sisu annotatsioon	Teos kajastab aastatel 1224-37 toimunud ristisõdijate vallutusretki Liivimaale.
Eestikeelse teksti maht	Üksikud sõnad ja fraasid nagu <i>Laula, laula pappi!</i>
Märkusi	Teoses on palju Eesti koha- ja isikunimesid.

Autor	Georg Müller
Pealkiri	jutlused
Ilumisaeg	17 saj. algus
Sisu annotatsioon	341-leheküljeline käsikiri, mis sisaldab 39 jutluse tekstid, milles on ohtralt kommentaare elu kohta 17. sajandi alguse Tallinnas.
Eestikeelse teksti maht	Väga ulatuslik keeleaines, kujundlik ja rikas
Märkusi	Palju viiteid ja kommentaare Tallinna omaaegsetele oludele

Autor	Heinrich Stahl
Pealkiri	Anführung zu der Estnischen Sprach „Juhatus eesti keele juurde“
Ilmumisaeg	1637
Sisu annotatsioon	põhjaeestikeelne grammatika ning sõnastik
Eestikeelse teksti maht	ulatuslik
Märkusi	Esimene eesti keele grammatika.

Autor	Simon Wanradt ja Johann Koell
Pealkiri	katekismus
Ilmumisaeg	1535
Sisu annotatsioon	Eestikeelne luterliku õpetuse kokkuvõte.
Eestikeelse teksti maht	Säilinud on 11 kl eestikeelset teksti
Märkusi	Leiti 1929. aastal ühe teise raamatu kaane täitematerjali seest.

Autor	
Pealkiri	Kullamaa vakuraamat
Ilmumisaeg	1524-1532
Sisu annotatsioon	144-leheküljeline alamsaksa ja ladinakeelne käsikiri, mis sisaldab talude maksukohustuste e. koormiste nimekirja.
Eestikeelse teksti maht	Palju Eesti kohanimesid ja eestikeelseid üksiksõnu, lisaks mõned palved ning usutunnistus
Märkusi	Sisaldab palju ümberkirjutusvigu.

9. EESTI KIRJAKEEL 17. SAJANDI LÕPUS JA 18. SAJANDIL. VANA KIRJAVIIS

1. Kirjuta lühike kokkuvõte, kes oli Forselius, millega ta tegeles ja miks ta on Eesti kultuuriloos oluline inimene.

Bengt Gottfried Forselius (1660 – 1688)

Oli eesti rahvakooli rajaja, töötas välja vana kirjaviisi, mis oli esimene süstemaatiline eesti keele kirjaviis. Andis välja selles kirjaviisis aabitsa.

2. Jooni tekstis alla vana kirjaviisi erinevused praegusest, kasutades alltoodud tingmärke.

Talve olli jo male tulnud. Linnud ollid vait. Külmane
tuul puhhus metsas ja aias lund angole. Metsas istus
lummise männapuu al, pissokesse tulles jures Jaak, kes
ühhe linna läks omma armsad vannemad vatama. Kül suur
olli temma vanna issa rõöm, kui Jaak omma vannematte
jure sai.

Tingmärgid	——	-	rõhulise lahtise silbi pikk täishäälik kirjutati ühe tähega
	----	-	rõhulise silbi täishääliku lühidust märkis kahekordne kaashäälik
	====	-	pikk kaashäälik sõna lõpus kirjutati ühe tähega

3. kirjuta järgmised fraasid ümber vanas kirjaviisis.

rebane nägi – **rebbane näggi**

mu vana isa – **mu vanna issa**

Jaak vaatab – **Jaak vatab**

suures metsas – **suures metsas**

konn krooksus – **kon krooksus**

ilus kass – **illus kas**

koti sees – **kotti sees**

terav mõõk – **terrav mõõk**

Jumala koda – **Jummala kodda**

pikk jutt – **pik jut**

pudel vett – **puddel vet**

riist- ja tarkvara – **riist- ja tarkvarra**

akulaadija – **akkuladija**

interneti kaabel – **internetti kabel**

4. Lisa 18. sajandi kirjakeele arengu tähtsamate tunnusjoonte skeemile detaile.

Misjonilingvistika ja grammatikad Misjonilingvistika on piibli tõlkimiseks vajaliku lingvistilise eeltöö tegemine. See algas Eestis 17. sajandil esimeste grammatikatega. 18. algupoolel on olulisemad grammatikad Anton Thor Helle grammatika ja Vesteringi eestisaksa sõnaraamat. Sajandi teises pooles Hupeli grammatika.	Piibli tõlkimine Piibli tõlkimine algas 17. sajandil, kuid venis sõdade ja näljahädade tõttu, samuti erimeelsuste tõttu 18. sajandisse. 1720ndatel 30ndatel aastatel tõlkis pastorkond seda ühendatud jõududega. Põhiline tõlke ühtlustaja oli Anton Thor Helle. Piibel ilmus 1739. aastal, seda trükiti 6015 eksemplari.
Rahvavalgustuslik kirjasõna Hakkas ilmuma kalendreid, mis andsid infot maailma asjade kohta ja praktilisi nõuandeid maaharimiseks ja majandamiseks. Ilmus esimene ajakiri Lühhike õppetud, mis oli valgustusliku iseloomuga	Ilukirjanduse algus Hakkas levima moraalitsev härdameelne jutukirjandus, aga ka õpetlikke mõistujutte nagu Willmanni „Juttud ja teggud“. Sedalaadi kirjandust avaldas ka Luce („Sarema Jutto Ramat“)

XVIII saj.

5. Kirjuta, mille poolest on eesti kirjakeele ja kultuuriloo arengus kuulsad järgmised inimesed.

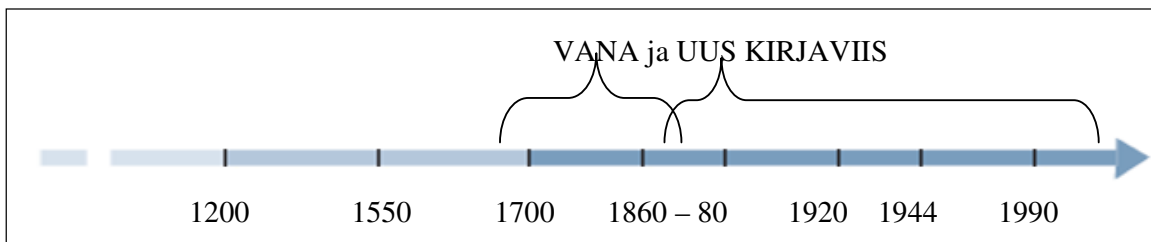
Anton Thor Helle – Piibli põhilisi tõlkijaid ja grammatika autor

August Wilhelm Hupel – eestikeelse perioodika rajaja (Lühhike õppetud)

Friedrich Wilhelm von Willmann – õpetliku kogumiku „Juttud ja teggud“ autor

10. EESTI KIRJAKEEL 19. SAJANDIL. UUS KIRJAVIIS

1. Kanna sotsioperioodide ajateljele vana ja uue kirjaviisi kasutusaeg



2. Lisa 18. sajandi kirjakeele arengu tähtsamate tunnusjoonte skeemile detaile.

Beiträge panus kirjakeele arengusse Beiträge lisas uut teavet eesti keele uurimisse, levitati arusaama, et tuleb lähtuda rahvakeelest ja eeskujuks võtta soome keelt. Leiti, et ühiskirjakeele aluseks sobib põhjaeesti murre.	Uue kirjaviisi loomine ja kasutuselevõtt Uue kirjaviisi alused rajas Eduard Ahrens, kuid selle kasutuselevõtus mängis otsustavat rolli Kreutzwald. Kasutuselevõtte ei läinud kiiresti, oli palju vastuseisu. Uus kirjaviis muutus üldiseks 1870ndatel.
Eesti keele teaduslik uurimine Sel sajandil kirjutas Wiedemann esimese eesti keele teadusliku grammatika. Teaduslik uurimistöö laienes olulielt (Beiträge), ilmusid esimesed eestlastest keeleteadlased (M. Weske). Esimese eestikeelse grammatika kirjutas K.A Hermann	Eesti keele sõnarikastus Tegeldi teadliku sõnarikastusega, loodi kultuurisõnavara ja terminoloogiat. Aktiivseimad olid Kreutzwald ja Hermann.

XIX saj.

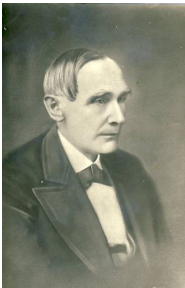
3. Kirjuta iga pildi juurde, kellega on tegu, millal ta elas ja milline on tema panus eesti kirjakeele arengusse.



Otto Wilhelm Masing (1763-1832), võttis kasutusele õ, andis välja Marahva Näddala-Lehte, kus arendas sõnavara



Eduard Ahrens (1803-1863), kirjutas eesti keele grammatika ja töötas välja uue kirjaviisi põhimõtted



Friedrich Reinhold Kreutzwald (1803-1882), juurutas uue kirjaviisi, lõi eesti keelde palju uusi sõnu ja termineid



Ferdinand Johann Wiedemann (1805-1887) Kirjutas esimese eesti keele teadusliku grammatika ja mahuka eesti-saksa sõnaraamatu.



Karl August Hermann (1851-1909), kirjutas esimese eestikeelse grammatika ja lõi palju uusi sõnu ning termineid, ka grammatikaterminid.

11. EESTI KIRJAKEEL 20. SAJANDIL JA TÄNAPÄEVAL. KIRJAKEELE ÜHTLUSTUMINE

1. Täida andmed kahe 20. sajandi esimese poole eesti kirjakeele arendamise suurkuju kohta.



Nimi:	Johannes Voldemar Veski	Johannes Aavik
Eluaastad:	1873-1968	1880-1973
Keelelised tõekspidamised:	Kõik vajalik on keeles olemas, keelerikastamiseks tuleks kasutada oma keele ainet, laenata vähe. Süsteemsus ja reeglipärasus.	Keelt võib vabalt täiendada ilu, omapära ja otstarbekuse põhimõttest lähtudes. Laenata võib kõikjalt. Keelde võib juurde tuua kunstlikult loodud konstruktsioone ja sõnu.
Panus kirjakeele arendamisse:	terminoloogia välja töötamine paljudes teadusharudes, mahukas üldkeele sõnarikastus.	Keeleuuendus: tehissõnade loomine, laenamine, uute grammatiliste konstruktsioonide loomine väga ulatuslikult
Loodud sõnade arv:	üle 200 üldkeele sõna väga palju terminoloogiat	üle 300 tehistüve, üle 800 soome laenu

2. Kirjuta alltoodud sõnad tabeli õigesse lahtrisse (kummassegi 10).

roim, õõvastama, uluk, kolp, relv, rase, veenma, pinnas, tarnima, nõme, kinnisvara, meenuma, reetma, kehtima, lüliti, sidur, nakkus, lahkama, pühamu, range

Johannes Voldemar Veski loodud sõnad	Johannes Aaviku loodud sõnad
uluik, rase, pinnas, kinnisvara, kehtima, lüliti, sidur, nakkus, lahkama, pühamu	roim, õõvastama, kolp, relv, veenma, tarnima, nõme, meenuma, reetma, range

3. Kirjakeele arengu 20. sajandil võib jagada viieks perioodiks. Kirjuta iga perioodi kohta selle lühiiseloostus (keelekorralduse põhisuunad, suuremad saavutused, keele arengu eripärad, olulisemad mõjukeeled).

2010	Tekkinud on palju uusi allkeeli, loodi murdelisi kirjakeele variante. Tähtsaimaks mõjukeeleks kujunes inglise keel, keelde tuli palju laene ja võõrmõjusid sellest keelest. Kirjakeele kujundamine lähtub soovituslikust põhimõttest. Soovitusi annab Emakeele Seltsi keeleteoimkond. Normitud kirjakeelt hoitakse kaasaegsena, normid avaldatakse ÕSis.
2000	
1990	Range normimise tõttu eelneval perioodil tekkis erinevus normide ja tegeliku keelekasutuse vahel. Moodustati vabariiklik õigekeelsuskomisjon, mis hakkas norminguid ühtlustama tegeliku keelekasutusega. Paljud reeglid muudeti või anti vabaks, keelekorraldus muutus soovituslikumaks. Valmis 1976 aasta ÕS, VÕKi otsused ilmusid „Kirjakeele teatajas“. Suurim mõjukeel oli vene keel.
1980	
1970	
1960	Sõjajärgsel perioodil tuli keelde palju nõukogude sõnavara, oluline oli vene keele mõju. Võeti suund rangele reeglistatud kirjakeelele. Loodi keele ja kirjanduse instituut ja Riikliku Kirjastuse keeleteoimkond. Ilmus uus „Väike õigekeelsuse sõnaraamat“ ja „Õigekeelsuse sõnaraamat“.
1950	
1940	Iseseisev Eesti Vabariik vajab väga palju terminoloogiat kõrghariduse ja teaduse arendamiseks. Jätkuvat normimist vajab kirjakeel, et leida kesktse varasema traditsiooni ja keeleuuenduse põhimõtete vahel. Kirjakeele arendamise põhisuunad olid terminoloogiatöö ja kirjakeele normide kehtestamine. Olulisem töö oli „Väike õigekeelsussõnaraamat“. Põhilised mõjukeeled olid endiselt vene ja saksa keel.
1930	
1920	Eestikeelne kultuuri ja ühiskonnaelu laienes, mis tõi kaasa suure ebaühtluse kirjakeeles. Selle ületamiseks kujunes perioodi kirjakeele arendamise põhisuunaks õigekirja ühtlustamine, ka võõrnimedele ja võõrsõnade õigekiri. Loodi „Eesti keele õigekirjutuse sõnaraamat“. Eesti keelt mõjutasid kõige rohkem vene ja saksa keel.
1910	
1900	